

AZ ELFELEDETT SZENDRŐI ERŐSSÉG, A NÉMET-VÁR ÉPÍTÉSÉHEZ KAPCSOLÓDÓ *GRATUITUS LABOR TELJESÍTÉSÉRŐL*

BUDINSZKI ISTVÁN

A lokálpatrióták számára mindig öröm, ha a vidékük történetéhez kapcsolódó korábban ismeretlen forrást vesznek kezükbe, főként ha az olyan emlékhöz kapcsolódik, amelyet a történeti hagyomány oly mostohán kezel. Az elmúlt két esztendőben az *Új Hegyvidék* folyóiratban megjelent írásaim is azon a kiemelkedő történeti személyiségek és elfeledett történelmi tények bemutatását érintették, amelyeket a köztudat sajnálatos módon elfelejtett és a vidék történeti értékeit bemutatni kívánó irodalmak sem említették.

Jelen írásomban a Szendrő történelmében kiemelkedő helyet elfoglaló Német-vár építéséhez kapcsolódó, Gabriel Wagner által jegyzett rendkívül értékes 16. századi forrás néhány adatának ismertetésére vállalkoztam.

Szendrő története folyamán négy erősségnek is otthont adott. A korai királyi vár helyét nem ismerjük, a főúri Bebek család középkori várának helye még jelentősen él a köztudatban. Szendrő fénykorának erősségét, az ún. Német-várat viszont még a területén élő lakosság sem ismeri, s a várak történetével foglalkozó történeti tárgyú könyvek sem említették meg egészen sokáig. Még a Szendrő váraival foglalkozó szakirodalomban etalonnak számító Borovszky Samu akadémiai értekezése sem említette ezen erősséget.¹ A vár pusztulását követően csak háromszáz évvel később, elsőként Nováki Gyula és Sándorfi György hívták fel a figyelmet arra, hogy Szendrőn három vár is létezett, megemlítve a „Német-vár” önálló szerepét.² Tomka Gábor volt az, aki tanulmányában tisztázta a három vár időrendiségét, elkülönítette a korai várakra vonatkozó adatokat.³

A Német-vár történetének kezdetéig egészen az 1562-es évig vissza kell kanyarodnunk, ugyanis ekkor esett fogságba Bebek György Szendrő várának ura Balog várának ostrománál. Valószínűleg már a következő évben, hogy a fontos Szendrő nehogy török kézre kerüljön, ennek megelőzésére Ferdinánd saját katonaságát küldte a várba, a korábbi egri kapitány Zolthay István vezetésével. Mint Forgách Ferencnél olvashatjuk *„míg Bebek bizánci fogságban élt – bár felesége a férj birtokaival egyetemben megmaradt a*

---

¹ Borovszky Samu: *Szendrő vára*. Bp. 1908. MTA. (Értekezések a történeti tudományok köréből. XXII/2.)

² Nováki Gyula-Sándorfi György: *A történeti Borsod megye várai*. Bp. – Miskolc, 1992. 49.

³ Tomka Gábor: *Szendrő várai*. In: Veres László – Viga Gyula (szerk.): *Szendrő monográfiája*. Szendrő, 2002. 125-165.

császár hűségén, és semmi ilyentől nem is kellett tartani –, a császáriak (három évvel később 1565-ben) csellel mégis elragadták Szendrő várát és városát.⁴ Bebek szabadulásának körülményeiről Kerecsényi László 1565. április 27-én Gyula várában kelt levele tanúskodik: „Bebek úgy szabadult meg, hogy Selim, a török császár fia és a vajda jótállott érte, oly feltétellel, hogy soha nem pártol a császárhoz – majd figyelmeztet – a vajda (János Zsigmond) utódja lesz, ugyanoly viszonyban a törökhöz, mint ő”.⁵ Bebek György szabadulásának ára tehát a Habsburg-hűség megtagadása volt, amiért Miksa birtokait elfoglalta.

Szendrő „csellel történt” elfoglalásának pontos időpontjáról és mikéntjéről egy – a Szendrővel foglalkozó történeti irodalomban még soha nem közölt – Miksának címzett hír tudósít: „A császár Bebek György neje kérelmére Szendrő várába 200 magyart és egy dandár németet küldött. Ezeket be nem eresztették. Svendi, ismervé Bebek hűtlenségét, megparancsolta kapitányaiknak, hogy szerezzék meg a várat. Egy lakatos naponkint bement a várba. (1565) Június 4-én a német kapitány követte. A Bebek pártiak künn voltak, a lakatos bezárta a belső kaput előlük. Erre a közelben elrejtett lövészek megrohanták a kapukat. Egy ember sem vészett el, a vár a mienk”.⁶

Szendrő várának Habsburg kézre kerülését követően a vár megerősítését és átalakítását célzó építkezések kezdődtek meg. A nagyszámú katonaság elhelyezése ugyanis a Bebekék főúri rezidenciának épített kis alapterületű várában nem vált lehetségessé. A bécsi udvar 1568. március 18-án utasítja a Szepesi Kamarát, hogy a kassai és szendrői vár építkezéseihöz szükséges összegek folyósításáról gondoskodják.⁷ Ezek az építkezések nagy valószínűséggel a Bebek-vár (Alsó-vár) megerősítését és a lovasság elhelyezése érdekében az ún. Huszárvár építését szolgálták.

A Kassa előterében, illetve Eger hátszágában fekvő Szendrő a felső-magyarországi végvidéki főkapitányság területén belül külön kis várkörzet (Balog, Putnok, Szádvár, Krasznahorka, bizonyos időszakban Csejte) központja, három vármegyére is kiterjedő uradalmi központ és Gömör vármegye székhelye lett. Szendrő központi jelentősége megkövetelte a Habsburg kormányzattól egy korszerű erősség kiépítését. A korszakban a hadászati legfontosabb várak többsége: Kanizsa, Győr, Szigetvár, Gyula és Eger is alapvetően olasz rendszer elvei szerint épült ki, egységes terv alapján. Ebbe a sorba illeszkedett Szendrő is, mégpedig a Nicolo Angielini által tervezett egységes védelmi koncepció alapján, amelynek tervrajzát Kisari Balla György szerint 1572-1573 táján készítette el Szendrő erődítéseinek rendszerére.⁸

A rajzon már szerepel a Hans Rueber főkapitány által 1576-ban „das neue Schloß”-ként említett Német-vár is.⁹ Építését valószínűleg ez évben megkezdhették, bár még az

⁴ Forgách Ferenc: *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsege alatt*. Bp. 1982. Szépirodalmi Könyvkiadó, 304.

⁵ Marczali Henrik: *Regesták a külföldi levéltárakból*. = *Történelmi Tár*, 1878. 482.

⁶ Marczali H. 1878. 484-485.

⁷ Kapossy János – Bánrévy György: *Művészettörténeti regeszták a királyi határozatokból és rendeletekből*. = *Művészettörténeti Értesítő*, 1956/V. 191. Nr. 172.

⁸ Kisari Balla György: *Karlsruhei térképek a török háborúk korából*. Bp. 2000. 187. és 565.

⁹ Pálffy Géza: *A magyarországi török és királyi végvárendszer fenntartásának kérdéséhez*. = *Kelet-kutatás*, 1995. tavasz, 70.

1576. évi regensburgi birodalmi gyűlésre benyújtott királyi előterjesztés mellékleteként szolgáló várjegyzékben Szendrőn egy „romos vár(kastély)t” írtak össze egy bizonyos „bekerített helyel”, amelyek „három hegy takarásában” helyezkedtek el.¹⁰ Minden bizonnyal a romos várkastély alatt a Bebek-várat, a bekerített hely alatt pedig a Huszárvárat kell értenünk. Tehát a Német-várról itt még nincs említés.

Az 1577-ik év folyamán Bécsben Ernő főherceg elnöklete alatt megtartott birodalmi hadi tanácskozáson a királynak felterjesztett propositioban a végvárak építésére előírányozott birodalmi segélyt 600 arany forintban szabták meg, amelynek felét, 300 aranyforintot a főváros, Bécs kiépítésére, másik felét Szatmár, Tokaj, Szendrő, Eger, Érsekújvár és Kanizsa várainak kiépítésére tanácsoltak fordítani.¹¹ A hadi tanácskozás fennmaradt jegyzőkönyvének tanúsága szerint Szendrő vára „az elkészített és mellékelt minta szerint építendő tovább, amint elkezdett; belső harántvédekkel, hogy a hegyek felől az ellenség ágyúi elől biztosítva legyen. A régi vár teljesen lebontandó és az élelmi és hadi szertár, mint azelőtt elhatároztatott, fölépítendő. Ugyszintén az utat is, mely most keresztül megy rajta, a vár körül kell vezetni, hogy a parasztokat és idegeneket ne kelljen a várba beresztetni. Vigyázni kell a régi vár felőli kapura is, hogy az bástyával legyen ellátva, hogy ne legyen az ellenség felé egész védtelenül. Ezen épültre szükséges volna még 6000 tallér; és ha a pénz hiány nélkül kéznél van, kiépíthető volna a robottal együtt egy nyáron át”.¹²

A Bódva ágai által körülhatárolt szigeten fekvő, öt olasz bástyával rendelkező, a korszak haditechnikai követelményeinek megfelelően palánkvárként épített erősség alaprajza észak-déli irányban megnyúlt téglalaphoz közelít, s két kapuja közül az egyik a huszárvár felé keletre, a másik észak felé nyílt.

Mint ahogyan az az említett jegyzőkönyvből kiderül, a Német-vár építésébe tehát már a hadi tanácskozás előtt „belefogtak”. Ezt látszanak igazolni a Gabriel Wagner építési írnok (*Bauschreiber*) által készített német nyelvű építési számadáskönyvek, amelyek a Magyar Országos Levéltárban őrzött Magyar Kamara Archivumában maradtak fenn, s a Német-vár építéséről készült 1578-as, 1580-as, az 1581-es és az 1582-es évek teljes kimutatása található meg köztük. A majd 200 oldalas iratanyag nagy része még feldolgozatlan, néhány adatát azonban szeretném ismertetni. Az 1577-ik évi hadi tanácskozás jegyzőkönyvéből világosan kiténik az építési írnok feladata: „az építkezési fizetőmesterek, vagy ahol ilyenek nincsenek, az építkezési írnokok, kik az építkezésre szükséges pénzt fölveszik és kiadják...”.¹³ Tehát az építési írnok feladata a pénzek kezelése volt.

Gabriel Wagner először az öt megelőzően Szendrőn lévő építési írnok, Leonard Kern kivenetából megmaradt „építkezési és sánccszármokot” veszi fel az inventáriumába.¹⁴

¹⁰ „Ain gemaurtes Schloß mit ainem eingefangen Fleckhen, ist von dreijen Pergen vberhecht”. Pálffy Géza: A magyarországi és délvidéki végvárendszert 1576. és 1582. évi jegyzékei. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 103. évf. 1995. 1. sz. 155.

¹¹ Geöcze István: Hadi tanácskozások az 1577-ik évben. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 1894. 663-664.

¹² Geöcze I. 1894. 668.

¹³ Geöcze I. 1894. 665.

¹⁴ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL), Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Lymbus (a továbbiakban E 211) Series II. 27. t. 1578: fol. 950.

Mint a lajstromban felsorolt szerszámokból következik, a nemrég építeni kezdett Németváron az 1577-es évben egyelőre csak a földmunkálatok kezdődtek meg.

Az ezt követően beszerzett szerszámok legnagyobb része is úgynevezett sáncszerzés, azaz a föld megmozgatására, favágásra és megmunkálásra szolgáló eszköz: fa- és vaslapát, ásó, különféle típusú kapák, csákányok, balták.¹⁵ Az 1578-ban beszerzett 122 darab újonnan kovácsolt vaslapátból (*neü geschmitte aissern Schaufelln*) az 1580-as év kezdetére már csak 40 darab maradt.¹⁶ Ugyanígy a minden bizonnyal a zsaluzáshoz szükséges lécekből, deszkákból, szögekből és a fém anyagokból minden elfogyott, viszont a különböző földmozgatásra szükséges kapákból, csákányokból és ásókból nem ment tönkre egy sem.¹⁷

1578 októberében a négyszögletű löportorony (*viereckhetten Pülüerthum*) építéséről hallunk, amit Hans Püshn „*Öfelsége szolgálja és kőművese*” valamint egy meg nem nevezett kőműves falazott fel. A löportorony falazata ekkor körös-körül állvánnyal volt bekerítve, s alapjaiban 30 öl széles volt. Wagner minden egyes öl után 55 krajcárt adott a kőműveseknek, valamint további 1 forintot a „*mész és homok*” padlózatának („*Esterich in bemelten Pülüerthum als von Kalch vnd Sandt*”) elkészítéséért. A kőművesek fizetése tehát 17 magyar forintot és 50 krajcárt tett ki.¹⁸ Wagner úgy látszik betartotta a hadi tanács utasításait, amely szerint „*minden építkezésnél gondolni kell arra is, hogy a munkát amennyire lehet, nem napi díj, vagy napi munka szerint, de bizonyos mérték szerint: tehát réteg szerint, ölszámra vagy hasonlólag számítsák fel, hogy ezáltal minden csalásnak, mint a napi munka fölrovása s hasonlók, eleje vetessék*”.¹⁹ Novemberben újabb két kőműves munkájáról értesülünk: Marcus Cassine és Janush Quatriendt elkezdi a hegynyereggel szemben fekvő új kapu („*das Neue Thor gegen den Satterer gelegen*”) emelését és falazását, Domminicus Lorann építési beszerző és építőmester felügyelete alatt. A 47 öl falazat elkészítéséért Marcus Cassine ölnként 80 krajcáros díja összesen 37 magyar forintot és 60 krajcárt tett ki („*hab Ich Inen nach Vordingung des Hierigen Pawanshaffers vnd Maüermaisters alhier Domminicus Lorann Von Jeder Claffter Maüer zü 80 K Vngerish*).²⁰ Domminicus Lorann tisztségére két megnevezést is találunk: *Bauanschaffer* és *Baumeister*. Pálffy Géza előbbivel kapcsolatban megjegyzi, hogy feladata az építkezési nyersanyagok beszerzése, és feltételezhetően az építőmesternek (*Baumeister*) alárendelt személy volt.²¹ A Wagner által Domminicus Lorannak nevezett személyt a már korábban Szendrőben dolgozó Domminicus de Loreacoval, illetve Carogioval kell azonosítanunk. Így a tisztségek viselésével kapcsolatos kérdés is tisztázható, Marosi megemlíti ugyanis, hogy 1577-ben a hadi tanács a szendrői építkezést Johannes Planken kassai főhadiszertárnok-helyettesre, távollétében Domingo Carogióra bízta.²²

¹⁵ MOL E 211 Series II. 27. t. 1578: fol. 969.

¹⁶ MOL E 211 Series II. 27. t. 1578: fol. 979.

¹⁷ MOL E 211 Series II. 27. t. 1578: fol. 969.

¹⁸ MOL E 211 Series II. 27. t. 1578: fol. 963.

¹⁹ Geöcze I. 1894. 666.

²⁰ MOL E 211 Series II. 27. t. 1578: fol. 963.

²¹ Pálffy G. 1995. 161.

²² Marosi Endre: Itáliai hadiépitészek részvétele a magyar végvárrendszer kiépítésében 1541-1592 között. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 1971. 1. sz. 60.

Azonban nem csak az építőmesterek dolgoztak a várakon, a végvárak erősítéséhez és karban tartásához minden úr és nemes tartozott jobbágyait úgynevezett ingyenmunkára (*gratuitus labor*) elküldeni. A *gratuitus labor* tehát állami közmunkát jelent, főként a végvárak erősítéséhez teljesítendő robot formájában. Általában három-négy megye jobbágyát rendelték egy-egy fontosabb végvár várépítési munkálataira. Az ingyenmunka idejét az 1554: 8. és 9. tc., az 1557: 6. tc., az 1559: 18. tc., az 1563: 20. tc. a jobbágyokra nézve évenként hat napban állapította meg. Az 1567: 17. tc. 1.§, az 1569: 19. tc. és az 1578: 27. tc. szerint már 12 napra ajánlották fel a rendek jobbágyaikat. Az 1554: 8. tc. úgy állapította meg az ingyenmunkát, hogy minden úr és nemes a dica (rendes adó) alapjául összeírt porták szerint a legközelebbi szomszéd végvárhoz, amelyet a király kijelöl, küldi el munkásait, 1557-ben (6. tc.) már a rendek állapították meg a helyeket is.²³

Az ingyenmunkáról szóló országgyűlési határozatokban Szendrő neve az 1559: 21. törvénycikkelyben tűnik fel, ekkor Abauj és Torna vármegye jobbágyait a szendrői vár megerősítésére rendelték, miután megvédelmezésük leginkább ettől függött.²⁴ Az 1563: 20. tc. szerint a véghelyek megerősítésére nézve megállapították, hogy „*ugyanazt a rendet tartásák meg, amelyet az ezerötszázötvenkilenczedik évi országgyűlésen elhatároztak*”, és hogy minden portától „*amelyet adóval megszoktak róni, úgy a jövő ezerötszázhatvanegyedik, mint az azt követő másik ezerötszázhatvanötödik esztendőre is, hat napi munkát teljesítsenek*”.²⁵ Az 1567: 17. tc. 11. §.-a és az 1569: 19. tc. 7. §.-a Abauj és Torna vármegye mellett már Szepes vármegye ingyenmunkáját is Szendrőhöz rendelte. Az 1572: (II. decr.) 8. tc. és az 1574: 5.tc. kimondták, hogy „*azt a módot és rendet kell megtartani, a melyet az ezerötszázhatvankilenczedik évi országgyűlésen egyértelműleg elhatároztak volt*”.²⁶

A törvény által megszavazott ingyen közmunka „az országgyűlések áldozatkészsége” és az említett büntetések terhének ellenére „sokszor egészen meddő maradt”.²⁷ Zoltay István kapitány már 1566. február 27-én kelt levelében a következőket írja az Abauj vármegyei Forró és Garadna bíráinak „*emlékezhettek reá, hogy én az Schwendi uram ő nagysága levelét én ti közöttetek elhordoztattam, hogy minden kaputól hat-hat fát hozzatok*”. Ha a „*fa hordását*” a levél láttán sem kezdik el akkor „*minden követetlen reátok bocsátom mind az lovagokat, mind az németeket és addig ott tartom közöttetek, míg az fákat teljességgel nem hordjátok*”.²⁸ Az 1570 és 1574 közötti négy évről ismerjük a felvidéki megyék ingyenmunkára vonatkozó számadásait. A megváltás összege naponként 10 dénár volt. Egyes megyékben úgy vetették ki, hogy minden négy porta egy-egy négylovas kocsit s két kocsist tartozott kiállítani vagy váltságul naponként 40 dénárt fizetni.²⁹ Ennek megfelelően a közmunka szolgáltatás 1570-74 között Szendrőre nézve a következő volt:

²³ Demkó Kálmán: Felsőmagyarországi várak és várbirtokok a XVI. században. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 1914. 227.

²⁴ Corpus Juris Hungarici. CD-ROM. KJK-KERSZÖV, 1999.

²⁵ Corpus Juris Hungarici. CD-ROM. KJK-KERSZÖV, 1999.

²⁶ Corpus Juris Hungarici. CD-ROM. KJK-KERSZÖV, 1999.

²⁷ Acsády Ignác: Végváraink és költségeik a XVI. és XVII. században. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 1888. 260.

²⁸ Kemény Lajos: Zoltay István szendrői kapitány levele. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 1914. 297.

²⁹ Acsády I. 1888. 260.

Szepes vármegye Szendrő várához rendelt közmunkájára 5178 forint volt kivétel, de ténylegesen csak 260 forint 20 dénár folyt be, a hátralék tehát 4971 forint 20 dénár maradt. Abaúj vármegye számára kivetett 12456 forintból mindössze 669 forint 20 dénár folyt be, a hátralék 8194 forint 38 dénár maradt. Itt azonban megjegyzi Acsády, hogy egy „csekélység munkában törlesztett, de át van pénzre számítva s felvétellett a befizetésbe”.³⁰ 1573-ban a vármegye a szendrői várban teljesítendő közmunkával Mandolay Pétert bízta meg és felhatalmazta kapunkénti 80 dénár beszedésére, valamint az ő fizetését havonként 6 forintban állapította meg.³¹ A szomszédos Torna vármegyére kivetett 1955 forint 80 dénárból teljesítettek 210 forint 10 dénár értékű közmunkát, tehát a hátralékuk 1754 forint 70 dénárba rúgott.³² Mindezekből a számadatokból kitűnik, hogy a törvényhozás által kivetett ingyenmunka Szendrő várának építéséhez nagyon csekély mértékben járult hozzá.

Az említett megváltás mértékét az 1574: 6. tc. már törvényileg is szabályozta, megengedte azt ugyanis, hogy „azok, akik az ilyen ingyen munka helyett inkább pénzt akarnak fizetni, azt minden kapu után, naponként tíz-tíz pénzzel (dénár) megválthassák”.³³ Az 1578: 27. tc. 9. §-a Szendrő várához Abaúj, Torna, Szepes és Sáros vármegyéket, valamint a négy szepességi városnak: Eperjesnek, Lőcsének, Szebennek és Bártfának az ingyenmunkáját rendelte.³⁴

A Gabriel Wagner építési írnok által a „római és császári Felső szendrői erődjénél” teljesítendő kötelező várépítési robotszolgálatról készített jegyzéke (Verzeichnis) alapján értékes beszámolót kaphatunk a törvénycikkek által előírt ingyenmunka végzésének teljesítéséről.³⁵ Az építési írnok feljegyzéseiből legfőképp az „alázatosan megjelent” („zů-laisten gehorsamblichen ershinen sein”)³⁶ vármegyék adatai nyújtanak értékes képet. Abaúj vármegye az 1578-as évben összesen 24 székérrel jelent meg Szendrő váránál.³⁷

A számadásból kiderül, hogy a megjelent falvak „csak” 6 napot „robotoltak” („Zů 6 Taglang gerobotet”),³⁸ ám az említett 1567: 17. tc. szerint azonban 12 napot lettek volna kötelesek dolgozni. Sáros vármegyével kapcsolatban az építési írnok megjegyzi, hogy a robotot végzendő személyek ez évben megjelentek, azonban Őfelsége „Német erődjénél” nem végeztek munkát.³⁹ Ennek okát is megtudhatjuk: a Szendrő elővárosában lakó magyar nemesség saját hasznára, az előváros (Vorstadt) palánkjának megerősítésére hasz-

---

³⁰ Acsády I. 1888. 260.

³¹ Borovszky Samu (szerk.): *Abaúj-Torna vármegye és Kassa*. Bp. 1896. 495.

³² Acsády I. 1888. 260.

³³ Corpus Juris Hungarici. CD-ROM. KJK-KERSZÖV, 1999.

³⁴ Corpus Juris Hungarici. CD-ROM. KJK-KERSZÖV, 1999.

³⁵ MOL E 211 Series II. 27. t. 1578: fol. 970.

³⁶ MOL E 211 Series II. 27. t. 1580: 1009.

³⁷ „Sůma aller Wăgen: So aus der Spanschafft Abauywar: zů Irer M(ajest)ătt Robot diensten alhier zů Sandrew: In diesem 78n Jar erschienen sein benendlichen vierůndtzwanzigh: Id est 24 Wăgenn”. (MOL E 211 Series II. 27. t. 1578: 970.) – Falvankénti bontásban a 2. számú mellékletben közölve.

³⁸ MOL E 211 Series II. 27. t. 1578: 970.

³⁹ „Spanschafft Scharuů die Robot Wegen: sambt den Robot Personen aůs der Spanschafft Scharuů seindt diesen 78n Jar des merer Tails ershienen Welche aber in Irer M(ajest)ătt Teůtshenn Vestung Sandrew nichts gerobotet”. (MOL E 211 Series II. 27. t. 1578: 970.)

nalta fel a jobbágyok ingyenmunkáját.⁴⁰ Az 1567: 18. tc. pedig kimondta „*hogy se a magyar, se az idegen kapitányok, se pedig senki más, a jobbágyok munkáját egyebüvé, mint a hová most elhatározták fordítani avagy kényszeríteni, ne merészeljék*”. A törvénycikkely 1. §-a szerint azokat „*akik ellenkezőleg cselekesznek, ezer forint büntetéssel sujtásák*”.⁴¹ Sajnos a büntetés terhéről nem szól a kimutatás, sem pedig Torna és Szepes megye ingyenmunkájáról. A gratuitus labor teljesítéséről szóló lajstrom végén Wagner megjegyzi, hogy Sáros jobbágyaihoz hasonlóan Abaújvár robotot végző személyeinek és szekereinek nagy része is a „*fent nevezett magyar robotszolgálat*” teljesítésénél túnt fel.⁴²

Az 1580-as év ingyenmunkájának teljesítéséről készült lajstrom alapján kiderül, hogy Sáros vármegye ez éven egyetlen szekérrel sem jelent meg Szendrőben, hanem 855 magyar forint és 18 krajcár készpénzen váltotta meg magát.⁴³ Az 1577-ik évi udvari hadi tanácskozás jegyzőkönyvéből az tűnik ki, hogy a gratuitus laborral kapcsolatban Felső-Magyarországon különbehajót bíztak meg, aki „*vigyáz arra, hogy azon robotok, melyek a végházakhoz közel vannak, főképpen a fuvarok, ne készpénzben fizetessenek, melyek azonban a házaktól távol vannak, azokért pénzt kell követelnie*”.⁴⁴ A készpénzbevételek kimutatásából az is kiderül, hogy a „*Sáros ispánságából ide kiküldött és jelenlévő biztos Körtvélyesi László többszöri alkalommal, az 1580-as év április harmincadikától október tizenötödikéig, a vármegyének a római és császári Felső szendrői építményénél végzendő évenkénti robotszolgálatát kötelezően megfizette, mégpedig nyolcszázötvenöt magyar forintot és tizennyolc krajcárt*”.⁴⁵

A szomszédos Abaúj vármegye azonban megjelent a gratuitus labor teljesítésén, s a számadás szerint a felsorolt falvak ekkor „*többségében*” „*Ófelsége szendrői építkezésén*” segítettek.⁴⁶ A különbség az 1578-ik évi kimutatáshoz képest az, hogy itt az egyes falvaknál fel van sorolva a teljesítés időpontja is. A felsorolt falvak mellé odaírták, hogy ezen felül mindegyikük épületfát is szállított („*haben alle Páuholz gefurt*”).⁴⁷ Krasznokvajda (Waida) szeptemberben másodsorra jelent meg Szendrőben, ám csak 1 napig dolgoztak (*gearbeitet!*)), mert a buzitai erdőből 7 kocsival 7 nagy épületfát szállítottak ide.⁴⁸ Fel-

⁴⁰ „*Noch derselben zu Nüz ershiennen sondern Von der vngerischen Ritterschafft züer Paüng irer Forstadt darinen sie Wonhafftis gepräücht sein wordenn*”. (MOL E 211 Series II. 27. t. 1578: 970.)

⁴¹ Corpus Juris Hungarici. CD-ROM. KJK-KERSZÖV, 1999.

⁴² „*Gleichs falls seindt aüch der merern Tailis die Robot Wegen sambt denen Robot Personen aüs der Spanschafft Vjwar zü obbemelter vngrißhen Robot diennst ershiennen*”. (MOL E 211 Series II. 27. t. 1578: 970.)

⁴³ „*Aüs der Spanschafft Sharaß seint im diesem 80isten Jar gar kaine Robotwägen zü Irer Kay: M(ajestät): Gepeü hierherr nach Sandrew ershinen, sondern für ire Robot 855 fr. 18 k. vngrish haben sý in Parenn geldt zü irer M(ajestät) gepew*”. (MOL E 211 Series II. 27. t. 1580: fol. 1009.)

⁴⁴ Geöcze I. 1894. 666.

⁴⁵ MOL E 211 Series II. 27. t. 1580: fol. 978.

⁴⁶ „*Aüß der Spanschafft Vjwar seint zü Irerr M(ajestät):etc. Robotdiennsten vnd behülf zü den Sandreishen Gepew, iln allem in dießen 80n Jar Wägen ershinn*”. (MOL E 211 Series II. 27. t. 1580: fol. 1009.)

⁴⁷ MOL E 211 Series II. 27. t. 1580: fol. 1010. – A 3. számú mellékletben az egyes falvak részletes adatai közölve vannak.

⁴⁸ „*Von Waida seindt ershiennen 7 Wage haben 7 grose Páuholzer aüs dem Bositter Waldt her gefürt aüf 1 taglang gearbeitet*”. (MOL E 211 Series II. 27. t. 1580: 1010.)

sőgagy (*Pelsho Gadia*) 1 kocsival jelent meg és 2 napig teljesített szolgálatot szeptember 14-15. között, majd Garadna és Litka jött ismét 8 napi munkára egy kocsival. Az építési írnok itt megjegyzi, hogy az itt felsorolt falvak által szállított épületfát az új kapu hídjához használták fel („*diese Wage haben alle Holz zur Prückh beim Neüen Thor*”).⁴⁹

Sziget, Újfalu (*Výfalub*) és Unga (*Vngreý*) falvainak jobbágjai szeptember 22-24 között teljesítettek itt robotot, és minden falu 1 kocsi fát és vesszőt hozott a középső városrész kerítéséhez.⁵⁰ Bakta, Detek (*Detheck*), Abaújdevecser (*Deüecher*), Felső-Méra, Csobád (*Chübadt*) és Abaújszolnok (*Solnock*) falvainak jobbágjai szeptember 29. – október 1. között szintén vesszőket szállítottak a középső városrész és kerítésének építésére, amit ekkorra úgy látszik be is fejeztek, azaz „újra felépítettek”.⁵¹ Az 1580-as évben tehát összesen 44 kocsival teljesített ingyenmunka szolgálatot Abaúj vármegye Szendrőnél, ami az 1574: 6. tc. értelmében – ahol is minden kiállított kocsi mellé két kocsist kellett küldeni – összesen 88 jobbágy munkáját jelentette.⁵² A törvényekben említett szepességi városok, valamint Torna és Szepes vármegye munkaszolgálatáról az inventárium nem tesz említést.

Az 1581-ik esztendőben „*mindkét ide tartozó ispánság, úgymint Sáros és Újvár egyetlen robotszekérrel sem jelent meg, az e helyt, Ófelsége szendrői erődjénél teljesítendő robotszolgálat alkalmával, hanem egy kevéske készpénzt fizettek meg ennek tanúsítása végett*”.⁵³ Abaúj vármegyének „*ide kirendelt építési biztosától, Commornigkhy Pál úrtól, én mint építési írnok, Ófelsége szendrői építményének szükségleteire többszöri alkalommal hatvanhat magyar forintot és ötven krajcárt kaptam*”.⁵⁴ Sáros vármegye biztosaitól, Körtvélyesi Lászlótól és Kendi Györgytől 489 forint 58 krajcárt vett át már a következő év folyamán, ami valószínűleg magában foglalta az előző, 1581-es évre vonatkozó pénzváltást is, ugyanis Abaúj vármegye Commornigkhy Pál által „mindössze” 57 forint 90 krajcár összeget fizetett be 1582-re vonatkozóan.⁵⁵ A Német-várra nézve az ingyenmunka teljesítésével kapcsolatban meg kell még említeni az 1582: 2. tc.-t és az 1583: 2. tc.-t, amelyek szerint „*ezerötszázhetvennyolczadik esztendőben hozott czikkelyeket kell megtartani*”.⁵⁶

A Német-vár fennállása rövid időre tehető, ugyanis az 1588-ban Révay Ferenc vezetésével megtartott várvizsgálat már egy újabb erősség építését ajánlotta. Ezen erősséget Christoforo della Stella építész tervei által 1590-ben kezdték meg felépíteni a város felé magasodó Várhegyen, amelynek romjai még ma is állnak.

---

⁴⁹ MOL E 211 Series II. 27. t. 1580: 1010.

⁵⁰ „*Vom 22 bis den 24 Sept. haben von jeden Dorf 3 Wage 3 Taglang gerobotet Holz vnd Rütten züm Zaün in dem mittelsten Marckht gefürt*”. (MOL E 211 Series II. 27. t. 1580: 1011.)

⁵¹ „*Dise Wagen haben vom 29 Sept. bis den 1 Octobris dis 80n Jars 3 Tag lang gerobotet. Rütten züm mitteln Marckht und Zaün gefürt vnd denselbten aüfgericht vom neüem gemacht*”. (MOL E 211 Series II. 27. t. 1580: fol. 1011.)

⁵² Corpus Juris Hungarici CD-ROM. KJK-KERSZÖV 1999.

⁵³ MOL E 211 Series II. 27. t. 1581: fol. 1041.

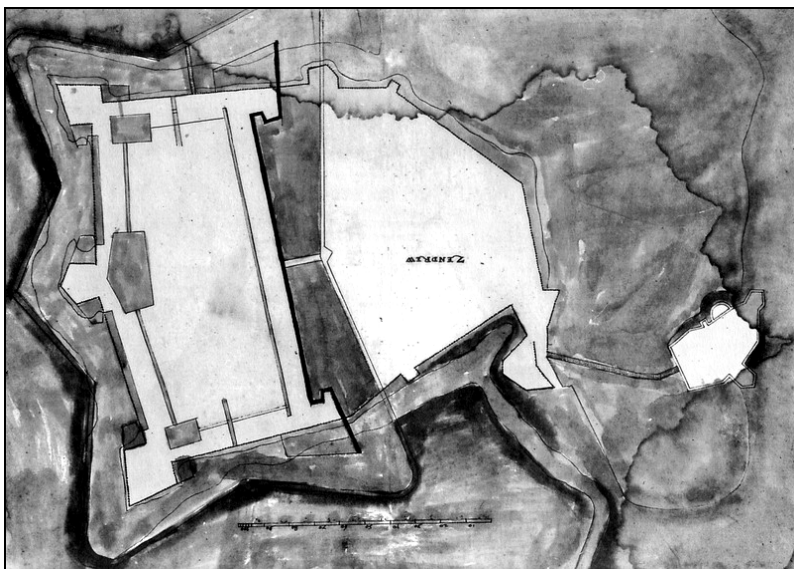
⁵⁴ MOL E 211 Series II. 27. t. 1581: fol. 1020.

⁵⁵ MOL E 211 Series II. 27. t. 1582: fol. 1047-1048.

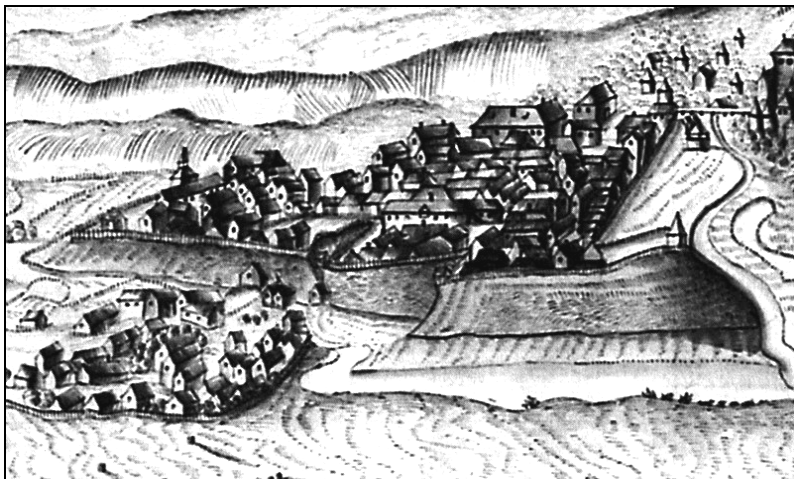
⁵⁶ Corpus Juris Hungarici. CD-ROM. KJK-KERSZÖV, 1999.

Képek

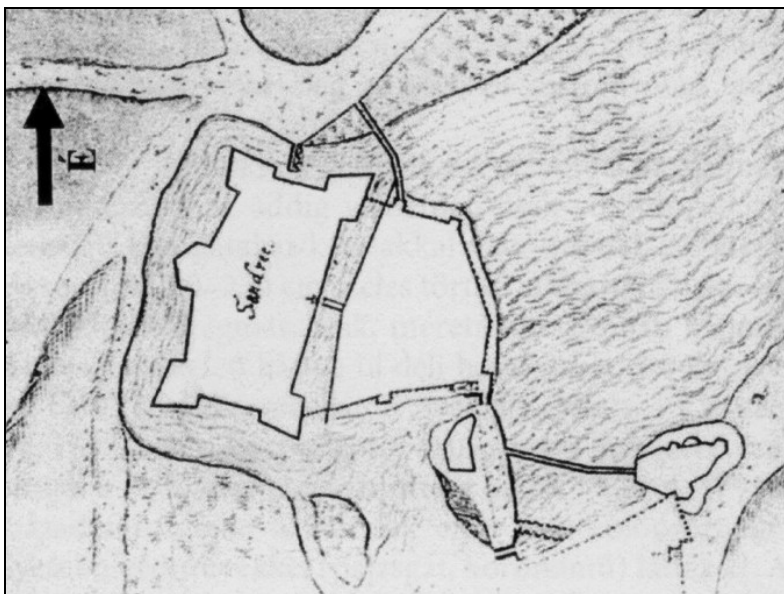

A szendrői Németvár erősítésének alaprajza Nicolo Angelini nyomán (1572-1573).

Az erősítés a nyugati oldalról nézve. (17. századi ábrázolás.)

A Nemetvár és az Alsóvár alaprajza.
(Kisari Balla György: Száz várrajz Württembergben. Bp. 1998. 110. old. nyomán.)

